

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1953

Σιατιστινά

Γιάννης Αργ. Τόζης

doi: [10.12681/makedonika.9258](https://doi.org/10.12681/makedonika.9258)

Copyright © 2016, Γιάννης Αργ. Τόζης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τόζης Γ. Α. (2017). Σιατιστινά. *Μακεδονικά*, 2, 311–331. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9258>

ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ

1

Όνομα και κτίσις της πόλεως.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν πρὸ εἰκοσαετίας ἐκδοθεῖσαν «Ἱστορίαν τῆς Σιατίστης» ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ἀποστόλου¹ εὐλόγως θὰ ἀπορήσῃ διὰ τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν οὗτος ἀπέρριψε τὴν ἐκ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ siate (=δίψα)² ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐδέχθη τὴν «ἐκ τοῦ θέματος σέτσι τοῦ Σλαυϊκοῦ ὀήματος σέτσιαμ=χωρίζω, κόπτω, διαίρω καὶ τῆς τοπικῆς καταλήξεως —ισια=Σέτσιστα=πόλις χωρισμένη ὅπως ὄντως εἶναι—Γεράνεια—Χώρα»³ προσθέτων ὅτι τὴν δευτέραν ταύτην ἐτυμολογίαν θεωρεῖ «ἠρθοτέρα καὶ μὲ κάποιαν ἱστορικὴν βάσιν». Ἐξηγῶν δὲ τὴν γνώμην αὐτοῦ προσθέτει: «Ἄλλως τε καὶ πολλοὶ ἄλλοι πόλεις καὶ τοπωνυμῖαι τῆς Μακεδονίας φέρουσι Σλαυϊκὴν ὀνομασίαν, διότι ἡ μεγάλη αὕτη ἑλληνικὴ χώρα λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως περισσότερον πάσης ἄλλης ὑπέστη τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν βαρβάρων φύλων καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπίδρασιν. Ταῦτα δὲ εἶναι τὰ μόνα ἴχνη τοῦ κατακλύσαντος τὴν Ἑλλάδα Σλαυϊσμοῦ: ὀνόματά τινα τοποθεσιῶν, ἐρείπια, πικραὶ ἀναμνήσεις καὶ υποθέσεις δραμάτων». Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀποστόλου θεωρεῖ τὴν ἐκ τῆς σλαυϊκῆς ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Σιατίσιστα ὡς πιθανώτεραν καὶ ἔχουσαν ἱστορικὴν βάσιν, διότι σχετίζει αὐτὴν πρὸς τὸ μέγα καὶ πολύπλοκον ζήτημα τῆς ἐγκαταστάσεως σλαυϊκῶν φύλων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν ἀπαντώντων εἰς ὀρεινὰς κυρίως περιοχὰς σλαυϊκῆς προελεύσεως τοπωνυμίων. Δὲν ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ζήτημα τῶν σλαυϊκῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεων εἶναι εἰσέτι ἐπίμαχον καὶ ὅτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἀρκετὰ ἐκ τῶν βαρβαρικῶν φύλων, τῶν

¹ Ἰ. Ἀποστόλου, Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης. Ἐν Ἀθήναις 1929. Βιβλιοκρισίας βλ. Byz. -neugr. Jbb. 1930 σ. 520 ὑπὸ Ν. Βλάχου. Ἐφημερίς «Καστορία» (φύλλ. 17ης Αὐγούστου 1930 σ. 3) ὑπὸ «Προμηθέως». Ἀναγραφὴ: Ἐπετ. Ἐταιρ. βυζ. σπουδῶν τ. Ζ' (1930) σ. 419. Μακεδονικὰ τ. Α' (1940) σ. 603.

² Ἡ λ. ἐκ τοῦ λατ. sitis (=δίψα), ὅθεν καὶ τὰ ἰταλ. sete (=δίψα) καὶ siti-bondo (=διψαλέος).

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 13. Παλαιότερον ὁ Ἀλέξιος Πάλλης ἐν Πανδώρα τόμ. 9 (1858) σ. 178—9 ἐθεώρησε τὸ ὄνομα τῆς Σιατίστης ὡς σλαυϊκόν.

ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν συναξαριστῶν ὡς σλαυϊκῶν, εἶναι πιθανῶς κουτσοβλαχικά, ἀνάμεικτα ἴσως μετὰ σλαυϊκῶν ἢ ὑποστάντα τὴν σλαυικὴν ἐπίδρασιν, καὶ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλα τὰ τοπωνύμια, τὰ φέροντα σλαυϊκὴν μορφήν, ἐδόθησαν ὑπὸ Σλαύων, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον φορεῖς αὐτῶν νὰ ἦσαν καὶ Κουτσόβλαχοι καὶ Ἀλβανοί, ὑποστάντες ἤδη βορειότερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν Σλαύων.¹

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀποστόλου ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σιατίστης Ἀθανάσιος Κανατσούλης εἰς μικρὰν αὐτοῦ διατριβὴν δέχεται ὅτι: «Τῆς Σιατίστης τὸ πρῶτον μέρος Σιάτι εἶναι Λατινικὸν ἢ Κουτσοβλαχικὸν σημαῖνον δίψαν, τόπον ἀνυδρον ἢ μέρος ὄχυρον Τουρκιστί.» Εἰς τὰ ἀρχαιότερα βιβλία τῆς πρώτης ἀπογραφῆς τῶν Τούρκων ἢ Σιάτιστα ὠνομάζετο Ἀρμούτ-κιοῖ ὡς τόπος γεματός ἀπὸ ἀρμουτιῆς = ἀχλαδιῆς». Μὴ γνωρίζων τὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠρύσθη ὁ ἀείμνηστος Κανατσούλης τὴν περὶ τῆς ὀνομασίας Ἀρμούτ-κιοῖ πληροφορίαν, δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ κρίνω ποῖος ἐκ τῶν δύο ἔχει ἄδικον, τοῦ ἀειμνήστου Ἀποστόλου θεωροῦντος τοῦτο ἀνακριβές. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη διτηρήθη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, πολλῶν Σιατιστέων ἀστετυομένων κάποτε καὶ χαρακτηριζόντων ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὡς «Ἀρμούτκιοῖδες». Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ παρατσουκλίου, ὡς ἐκ τῆς ἀφθονίας τοῦ δένδρου τούτου εἰς τὰ μέρη τῆς Σιατίστης, ὅπως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἢ Σιάτιστα ὡς ἐκ τοῦ πλούτου, τὸν ὁποῖον ἐφημίζετο ὅτι εἶχεν, ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τῶν περιοίκων ὡς «Φλωροχώρι». Πάντως μνεῖα τοιούτων ὀπωροφόρων δένδρων, λειψάνων τῆς πάλαι ποτὲ ἀφθονίας αὐτῶν, γίνεται καὶ εἰς συγγράμματα ξένων περιηγητῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ὁ Ἀποστόλου πιστεύει ὅτι ἡ κτίσις αὐτῆς ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὀφείλεται δὲ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν πολυαρίθμων Κονιάρων, δηλ. Τούρκων ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰκονίου, ὑπὸ τοῦ Μουράτ τοῦ Α' εἰς τὰς πεδινὰς περιοχάς, ἕνεκα τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν ὄρεινὴν καὶ ὄχυρὰν τοποθεσίαν, ὅπου σήμερον κεῖται ἡ πόλις.² Δὲν ἀναφέρει

¹ Περὶ τούτων πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκια μελετήματα. Θεσσαλονίκη, 1939, σ. 38 κ.ε. Ὡς πρὸς τὰ σλαυογανῆ τοπωνύμια πρβλ. καὶ τὴν λίαν διδκτικὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ βιβλίου τοῦ Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland ὑπὸ τοῦ Δ. Α. Ζακυθνοῦ ἐν Νέα Ἑστία τ. 35 (1944) σ. 485—490, 536—542 ὑπὸ τὸν τίτλον: Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικαὶ τοπωνυμῖαι.

² Προφανῶς ἐννοεῖ τὴν τουρκικὴν λέξιν σέτι, ἡ ὁποία δηλοῖ τὸν φράκτεν, κατόπιν δὲ καὶ τὸ ὄχυρμα.

³ Ἡμερολόγιον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Κοζάνη 1934, σ. 158.

⁴ Ἰ. Ἀποστόλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 10 κ.ε.

ὅμως ἂν τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ στηρίζονται εἰς τοπικὴν προφορικὴν ἢ γραπτὴν παράδοσιν ἢ εἶναι ἰδικαί του γινῶμαι καὶ συμπεράσματα.

Νομίζομεν ὅτι ἀντὶ τῶν ἀμφιβόλων ἐτυμολογιῶν καὶ τῶν ὑποθετικῶν κτίσεων πολὺ περισσότερον χρήσιμος διὰ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως θὰ ᾔτο ἡ συγκέντρωσις τῶν ὑπαρχουσῶν περὶ αὐτῆς παλαιοτέρων πληροφοριῶν. Καὶ ὑπάρχουν τοιαῦται, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἢ ἔμειναν ἄγνωστοι εἰς τὸν Ἀποστόλου ἢ ἀνεπαρκῶς ἐξεμεταλλεύθη οὗτος αὐτάς. Κατωτέρω παραθέτομεν χάριν τῶν φιλιστόρων Σιατιστέων πλήρεις τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας παρέχουν περὶ τῆς Σιατίστης δυὸ ἐπιφανεῖς περιηγηταί, ὁ Ἀγγλος Γουλιέλμος Μαρτίνος Λῆκ καὶ ὁ Γάλλος Πουκαβίλλ.

WILLIAM MARTIN LEAKE

Κατὰ τὸ ἔτος 1905 ἡ Σιάτιστα ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γνωστοῦ Ἀγγλου στρατιωτικοῦ W. Martin Leake, τοῦ περιηγηθέντος μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν Βόρειον Ἑλλάδα. Ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν οὗτος ἠκολούθησεν, ᾔτο ἡ ἄγουσα ἐκ Γρεβενῶν εἰς Σιάτισταν, ἡ ὁποία τὸν ὠδήγησεν εἰς ἓν χάνι παρὰ τὸ γνωστὸν ἐπὶ τοῦ Ἀλιάκμονος «Γεφῦρι τοῦ Πασᾶ». Τὰ περαιτέρω ἀφηγεῖται ὁ διαπρεπὴς Ἀγγλος ὡς ἐξῆς:¹

Περὶ τὴν 10.15' ὤραν ἀφήνομεν τὸ χάνι καὶ διαβαίνομεν τὸν ποταμὸν ἐν τέταρτον τοῦ μιλίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν γέφυραν. Ἀφήνοντες ἀμέσως μετὰ ταῦτα πρὸς τὰ δεξιὰ μας τὴν πρὸς τὰ Βέντζια καὶ τὰ Σέρβια ἄγουσαν, ἀνερχόμεθα τὴν πλαγίαν τοῦ ὄρους τῆς Σιατίστης, ἔχοντες ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερά μας τὸ τουρκικὸν χωρίον Γιάνκοβη.² Διὰ μέσου ἀνοίγματος μεταξὺ τοῦ ὄρους τῆς Σιατίστης καὶ τοῦ Βουρίνου διακρίνεται τὸ ὄρος τῆς Βεροίας, τὸ ἀρχαῖον Βέρμιον. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰσερχόμεθα εἰς τὰ ἀμπέλια τῆς Σιατίστης, ἀναρριχηθέντες δ' ἓνα ἀπόκρημνον λόφον, ἀφικνούμεθα περὶ τὴν 11.45' εἰς τὴν κυρίαν συνοικίαν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Χώρα.³ Κατόπιν ὀλίγης χρονοτριβῆς,⁴ μᾶς στέλλουν εἰς τὴν κάτω συνοικίαν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Γεράνεια,⁵ διὰ τὴν μᾶς ὀδηγήσουν καὶ πάλιν εἰς τὴν Χώραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Κυρ Ν.,⁶

¹ William Martin Leake, *Travels in Northern Greece*. London 1835, τόμ. Α' σελ. 305 314.

² Ἐπ' ἐσχάτων μετωνομάσθη Μεσποτάμον. Τῶν αὐτόθι ἐγκατασταθέντων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλλήνων προσφύγων εὐρόντων τὸ χωρίον τοῦτο ἀπατάλληλον, ἢ ἔκτασις του περιῆλθεν εἰς τὴν Σιάτισταν.

³ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί: ἡ Χώρα.
⁴ Καὶ ἐν σελ. 321 ὁ Λῆκ σημειώνει ὅτι τὰς ἰδίας συνήντησε δυσκολίας ἐξευρέσεως καταλύματος εἰς Μέτσουβον καὶ Καστορίαν, καίτοι πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς τελευταίας κ. Τ. Κ. εἶχε συστατικὴν ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ Σιατιστέως Κυρ Ν.

⁵ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί: γεράννη.

⁶ Πρόκειται ἀσφαλῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ μετέπειτα προεστοῦ καὶ μεγάλου ἡρώος τῆς Σιατίστης Γεωργίου Νιόπλιου. Γενάρχης τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πολὺς

ἐνὸς ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀνεψιοῦ τοῦ μητροπολίτου Σιατίστης,¹ τοῦ ὁποίου ἡ συνήθης κατοικία εὐρίσκεται ἐνταῦθα,² ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος δια-
τρίβει οὗτος εἰς τὴν Σέλιταν.³ Ὁ τίτλος του εἶναι Μητροπολίτης Σισα-
νίου καὶ Σιατίστης,⁴ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα κοινῶς προφέρεται Shatsta.

Ζωσιμᾶς, χρηματίσας ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἐπὶ δύο περιόδους καὶ ἐναλλάξ μητροπο-
λίτης Σιατίστης ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἐξηκονταετίαν (†1746). Τοῦ Ζωσιμᾶ τούτου,
ἐγγάμου ὄντος πρότερον, ἀντάξις υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Ρούσης, ὅστις διετέλεσε
κατὰ τὸ 1701 ἀντιπρύτανης καὶ σίνδικος τοῦ ὀνομαστοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παταβίου
(βλ. *K. A. Μέτζιον*, *Μνημεῖα μακεδονικῆς ιστορίας. Θεσσαλονίκη 1947*, σελ. 256 σημ.
2). Ἀντίγραφον τοῦ προσφωνητικοῦ λόγου κατὰ τὴν ἀνάρρησίν του μοῦ εἶχε στείλλει
πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ γραμματεὺς τῆς κοινότητος Σιατίστης καὶ καλὸς μου φίλος κ.
Ἀναστάσιος Μ. Σαμαρᾶς ἐκ τινος παλαιοῦ φυλλαδίου, σφζομένου εἰσέτι ἐν Σιατίστῃ.
Πανομοιότυπον τῆς προμετωπίδος τοῦ φυλλαδίου τούτου περιελήφθη μετὰ ταῦτα εἰς
N. Π. Δελιάλη, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἐκδόσις Παύλου Χαρίση, Κοζάνη 1935
σελ. 33α'. Τὸ κείμενον, ἀπηλλαγμένον τῶν συνήθων σολοικισμῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης,
ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργ. Γκανούλη εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον
τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας» (Κοζάνη 1936, σελ. 49-55) ὧς ἐκ τῆς, πολυμαθείας τοῦ
ἀνδρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Πανεπιστήμιον ἀπένειμεν εἰς αὐτόν τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς,
nobilis, ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ ἐπίθετον ΝΙΟΠΑΙΟΣ, ὑπὸ τὸ
ὅποιον ἦσαν ἔκτοτε γνωστοὶ οἱ ἀπόγονοι τῆς περικλοῦς ταύτης οἰκογενείας. Υἱὸς τοῦ
Γεωργίου Ρούση ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Νιόπλιος, περὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἐξ ἐπι-
στολῆς τῆς συζύγου του πρὸς τὸν ἤδη μνημονευθέντα Κοζανίτην ἱερέα καὶ λόγιον Χα-
ρίσιον Μεγδάνην, ἀσχοῦντα ὡσαύτως ἐπιτυχῶς καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ, ὅτι
ἦτο βαρέως ἀσθενὴς κατὰ τὸ 1811 (βλ. *Μακεδονικὰ τόμ. Α'* σελ. 317). Υἱὸς τοῦ
Ἰωάννου τούτου ἦτο ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Γεώργιος Νιόπλιος, ἰδιόχειρον ἐπι-
στολὴν τοῦ ὁποίου κατέχει ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (βλ. Ἀντ.
Σιγάλα, Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 176
ἀριθ. 83).

¹ Ἀγνωστον ἂν ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος μητροπολίτης ἦτο θεῖος πρὸς πα-
τρὸς ἢ πρὸς μητρὸς τοῦ Γεωργίου Νιόπλιου.

² Μαζί μὲ τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον τῆς Σιατίστης κατεστράφη κατὰ τὴν
διάρκειαν τῆς προσφάτου κατοχῆς ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν καὶ ὁ αὐτόθι ἀποκείμενος παλαιὸς
κώδιξ τοῦ Ζωσιμᾶ. Ἐπ' ἐσχάτων ἐγένετο ἀνέγερσις νέου, ἔτι μεγαλοπρεπεστεροῦ με-
γάρου, δαπάναις τῶν ἀπανταχοῦ Σιατιστέων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν Ἀμερικῇ διαβιούντων.

³ Περὶ τῆς ὥραι· ταύτης κωμολόεως ἐγραψεν αὐτοτελὴ μονογραφίαν ὁ κ.
Φωτόπουλος, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδον.

⁴ Ἐν ὑπόσημειώσει ἑλληνιστί: τοῦ Σισανίου καὶ τῆς Σατίστης, ἢ Σιατίστης.
Πότε ἐγένετο ἡ μετάρθεσις τῆς ἑδρας ἐκ Σισανίου εἰς Σιατίστην δὲν εἶναι ἀκριβῶς
γνωστόν. Ἐκ διαφόρων ὁμῶς περιστατικῶν γνωρίζομεν ὅτι τῆς μετάρθεως ταύτης
προηγῆθῃ ἡ καταστροφή τῆς ὥραιας κωμολόεως καὶ ἡ θανάτωσις τοῦ μητροπολί-
του αὐτῆς. Αἱ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου αὐτοῦ παραδόσεις εἶναι δύο. Ἡ μία τὸν
θέλει κρεμασθέντα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μητροπόλεως, ἡ ἄλλη τὸν θέλει σφαγέντα ἔξω-
θεν τῆς πόλεως εἰς θέσιν τινά, γνωστὴν καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τὸ ὄνομα «δε-
σπότης». Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σιατίστης Ἀθ. Κανατσούλης (βλ.
Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας. Κοζάνη 1934, σελ. 157) θέτει τὴν μετάρθεσιν τῆς
ἑδρας μεταξύ τῶν ἐτῶν 1510—1659. Ὁ Νικ. Ἀθανασιάδης ἐξ ἄλλου (βλ. Ἡμερολ.

‘Υπάγεται ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος.¹

Ἡ πόλις, ἣτις ἔχει περὶ τὰ 500 σπίτια, εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ στενῆς ἐπιφανείας μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ κάτω κορυφῶν ἐνὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀποκρήμνου ὄρους, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποῖου ἀπλώνεται μεγάλη ἔκτασις ἀπὸ ἀμπέλια. Ἀπὸ τὸ προῖδν αὐτὸ οἱ Σιατιστιεῖς κατασκευάζουν ἐν εἶδος κρασιοῦ ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς Ρουμελίας,² τὸ ὁποῖον πωλεῖται εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ σπανίως ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἠπειρον λόγῳ τῶν δυσκολιῶν τῆς διαμετακομίσεως διὰ τῆς Πίνδου. Τὸ κρασί εἶναι τεσσάρων εἰδῶν 1) Τὸ ἡλιασμένον³ ἢ ἡλιοστεγνωμένον, μῆγμα ἄσπρων καὶ κόκκινων σταφυλιῶν ἐκτιθεμένων ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας εἰς τὸν ἥλιον ἢ καὶ ἐναποτιθεμένων εἰς σκεπασμένην συσκευὴν ἐπὶ ἑξ ἑβδομάδας, κατόπιν τῶν ὁποίων τὸ προῖδν γίνεται ἄσπρο γλυκὸ κρασί δυνάτης οὐσίας καὶ ὑψηλῆς γεύσεως. 2) Ἐνα ξηρὸ ἄσπρο κρασί. 3) Ἐνα ξηρὸ κόκκινον κρασί. 4) Τὸ ἀψιθινόν,⁴ ἢ κρασί ἀψιθίου, ὅπερ κατασκευάζεται ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὁποῖον ἡδύνειται ἀπὸ γένῃ ἀρτεμισίων, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀνάμεσα εἰς τὰ σταφύλια, ὅταν τὰ πατοῦν. Τὸ κρασί τοῦτο εἶναι γλυκὺ καὶ εὐγευστότατον, ἀλλ’ ὅχι καὶ τὸ καλύτερον διὰ τὸ ἀψίνθιον. Οἱ Σιατιστιεῖς⁵ φυλάγουν τὸ κρασί των τρία, τέσσαρα, πέντε, καὶ ποτε δὲ καὶ περισσότερα χρόνια. Ὁ κάθε μεγαλονοικοκύρης ἔχει ἓνα σταφυλοπατητήρι, ὑπάρχουν δὲ κατώγεια εἰς ὅλα τὰ μεγαλύτερα σπίτια μὲ τὰ βαγένια καλαισθητικῶς ἀραδιασμένα, ὅπως καὶ εἰς τὴν πεπολιτισμένην Εὐρώπην. Τὸ ἀρίστο κρασί παράγεται εἰς τὰ πετρῶδη μέρη. Ἐφέτος (1805) τὰ σταφύλια δὲν ἔφθασαν τὸ πλήρες μέγεθος των ἕνεκα τῆς ἀνομβρίας καὶ ὁ τρύγος ἀναμένεται καλὸς μὲν εἰς ποιότητα, ἀλλὰ μικρὸς εἰς ποσότητα. Ἀρκετὰ ἐξεπλάγην, ὅταν παρητήρησα σημεῖα ξηρασίας εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀμπελιῶν,⁶ τοῦ κλίματος ὄντος πολὺ δια-

Διτ. Μακεδονίς 1937, σελ. 104) τὴν παρᾶκμὴν τῆς πόλεως καὶ τὸν διασκορπισμὸν τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Σιάτισταν, Κοζάνην καὶ Βλάστην ἀνάγει εἰς τὸ 1550 καὶ ἐντεῦθεν. Ἄρα ἡ καταστροφὴ τῆς πόλεως θὰ ἐγένετο πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς τουρκικῆς ἀρμάδος εἰς τὴν περίφημον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου κατὰ τὸ ἔτος 1571, ὅποτε ἐπηρεάσθησαν τρομεραὶ σφαγαὶ ἐν Μακεδονίᾳ, τῶν θυμάτων ἀνελεθόντων εἰς 30.000 ψυχάς.

¹ Βλ. σχετικὰ ἔγγραφα μετὰ κριτικῶν σχολίων ὑπὸ Διον. Ζαχυθηνοῦ εἰς Μακεδονικά Α' σελ. 429 ἑξ. Αὐτόθι καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

² Ἡ λέξις προήλθεν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ Ρούμ· ἱλλί = χώρα τῶν Ἑλλήνων. Ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ ὅχι εἰς τὴν γνωστὴν Ρούμελην τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

³ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί : ἡλιουμένον.

⁴ Ἡ λέξις ἑλληνιστί ἐν τῷ κειμένῳ.

⁵ Ἐν ὑποσημειώσει ἑλληνιστί : οἱ Σιατιστάνοι.

⁶ Ὁ ἐπάρατος περονόσπορος, ὅστις ἔκαμε περὶ τὸ 1927-8 θραῦσιν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐπήνεγκε γενικὴν καταστροφὴν καὶ εἰς τὰ ἀμπέλια τῆς Σιατιστῆς.

φορετικοῦ εἰς τὴν Ἑπειρον. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην διαφορὰν τῆς ἀτμοσφαιρας μεταξὺ τῶν ἐνθεν κακεῖθεν μερῶν τῆς Πίνδου.

Ἐκτὸς τοῦ οἴνου οἱ Σιατιστεῖς δύνανται νὰ καυχηθῶσι καὶ διὰ τὸ ἔξοχον πρόβειον κρέας, ἐπειδὴ τὰ πρόβατά των τρέφονται μὲ τὸ ἀπαλὸ χόρτο, ποὺ παράγει τὸ βουνό των, ὅπερ περιέχει ἀσβεστόλιθον, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀφθονίαν κυνηγίου. Οἱ λαοὶ καταντοῦν κάποτε ἐνοχλητικοί, ὄντες εἰς τόσον μεγάλην ἀφθονίαν, ὥστε, ὅταν ἡ χιὼν σκεπάξῃ τὰ ἀμπέλια, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατὰ τὸν χειμῶνα, κοινὴ εἶναι ἡ συνήθεια νὰ πηγαίνουν κυνηγῶντας τοὺς χωρὶς σκύλλους καὶ νὰ τοὺς φονεύουν μὲ ξυλάκια, καθὼς εἶναι ῥηστικοὶ καὶ ἀδύνατοι νὰ τρέξουν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐποχῆς παρέχουν καλὸν κυνήγιον, ὅπερ εἶναι κοινὴ διασκέδασις τῶν Σιατιστέων. Οὔτε ἐδῶ οὔτε εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος εἶδα τοὺς ἀνθρώπους ἐξοικειωμένους μὲ τὸν τρόπον, ποὺ φονεύομεν ἡμεῖς τὰς πέδικας κατὰ τὴν πτῆσιν. Πράγματι τὰ πτηνὰ αὐτά, γένους κοκκινοπόδων, εἶναι μεγαλύτερα καὶ ἀγριώτερα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας, πετοῦν δὲ καὶ μακρύτερα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι εὐκόλουν νὰ τὰ σκοπεύουν. Κοινὴ εἶναι ἡ συνήθεια εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ τὰ συλλαμβάνουν μὲ παγίδας, ἀλλὰ σπανίως ἐμφανίζονται πρὸς πώλησιν εἰς τὴν ἀγορὰν. Ἡ ἀφθονία των εἶναι μεγαλύτερα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑπειρον ἀπὸ τὴν νότιον Ἑλλάδα.

Σχεδὸν ὅλοι αἱ οἰκογένειαι τῆς Σιατίστης ἔχουν ἀνὰ ἓν μέλος των διατρίβον ἢ ἐμπορευόμενον εἰς τὴν Ἰταλίαν,¹ τὴν Οὐγγαρίαν,² τὴν Αὐστρίαν³ ἢ ἄλλα μέρη τῆς Γερμανίας, ἐκ δὲ τῶν γεροντοτέρων ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἔζησαν δέκα ἢ δώδεκα χρόνια τῆς ζωῆς των εἰς μίαν ἐκ

Φύτευσις μερικῶν ἐξ αὐτῶν δι' ἀμερικανικῶν κλημάτων δὲν ἔσχε μέχρι σήμερον τὴν ἀναμενόμενην ἀπόδοσιν.

¹ Βλ. ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν Σιατιστέων μετὰ τῆς Βενετίας κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα εἰς Κ. Δ. Μέρτζιου, ἐνθ' ἀν. σελ. 231 κἑξ.

² Μὲ τὴν καθόλου δρασιν τῶν Μακεδόνων ἐν Οὐγγαρίᾳ ἡσχολήθησαν ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἐξέχοντες Οὐγγροὶ ἐπιστήμονες, προεξάρχοντος τοῦ Moravcsik, διευθυντοῦ τῶν «Οὐγγροελληνικῶν μελετῶν». Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τούτων ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν μία μονογραφία περὶ τῆς πολυσχιδοῦς δράσεως ἑακεκριμένου Σιατιστέως, γραφεῖσα εἰς ἄπταιστον ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Οὐγγρου ὑφηγητοῦ Ἀνδρέου Horvath, Ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα. Budapest 1937.

³ Περὶ τῆς δριμύσεως τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Αὐστροουγγαρίαν κτλ. διέλαβον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀρκετοί. Ἐκτὸς τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου, βλ. καὶ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ὁ ἐν Βιέννῃ Ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ ἡ Κοινότης τῶν Ἑλλήνων Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1913, Νικολάου Π. Δελιαλάη, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση. Κοζάνη 1935, Θεοδώρου Μ. Νάτσιννα, Οἱ Μακεδόνες πραγματευτάδες εἰς χώρας Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας. Θεσσαλονίκη 1939.

τῶν χωρῶν τούτων.¹ Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα δμιλεῖται γενικῶς δσον σχεδὸν καὶ ἡ ἰταλική. Τὰ σπίτια εἶναι εὐπρεπῇ (εὐρύχωρα), καθαρά καὶ καλῶς ἐπιπλωμένα, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι, οἱ πλέον περιεργοὶ εἰς τὰ τραπέζια των ἀπὸ δσους συνήγησα εἰς τὴν Ἑλλάδα.² Τοῦτο, ὅπως μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἔμμισθος λατρὸς τοῦ μέρους, εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ἀσθενείας· τόσον ὑγιεινὸς εἶναι ὁ ἀῆρ καὶ ἡ τοποθεσία. Πίνουν δμως, παρετήρησε, μᾶλλον πολὺν ἀπὸ τὸ ὥραϊον κρασί των, καὶ ὡς παράδειγμα ἀνέφερεν ὅτι εἰς ἓκ τῶν ἀσθενῶν του ἀποθνήσκει ἡδὴ ἐξ αἰτίας τραύματός τινος, τὸ ὁποῖον ἐπέστη καταπεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου του κατόπιν τοιαύτης τρυφῆς. Ὁ λατρὸς οὗτος, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εἶναι Paul Renaud, εἶναι υἱὸς ἐνὸς Γάλλον ἀκολουθῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου ἐν Ζακύνθῳ.³ Ὁ ἀδελφός του εἶναι νῦν κομμισάριος τῆς νήσου ταύτης, τρίτος δὲ ἀδελφός του διετέλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας, ἀνελθὼν καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πράκτορος ἐν Busra. Πάντα ταῦτα ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν ἄγνωστα εἰς αὐτόν, ἐπειδὴ, γράφας πρὸ τινων ἐτῶν εἰς αὐτοὺς καὶ μὴ λαβὼν ἀπάντησιν, ἡγνῶει τὴν τύχην αὐφετέρων.

Οἱ Σιατιστεῖς παραπονοῦνται δορυμύτια διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Λέγουσιν ὅτι, μὴ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰς ληστείας, ποὺ διαπράττει εἰς βάρος τῶν ἐχόντων, ῥίπτει εἰς τὰς φυλακάς καὶ τοὺς μὴ ἔχοντας καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνει κάποτε νὰ ἐκβιάζῃ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. Οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι φόροι ἀνέρχονται εἰς πεντακόσια πονγγία ἐτησίως,⁴ ἐκτὸς τῶν 4000 γροσιῶν, ποὺ προσφέρει εἰς δύο δόσεις, ἥτοι 2000 ἀνὰ ἐκάστην ἑξαμηνίαν, ὁ Μητροπολίτης εἰς τὸν Βεζίρην. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δλόκληρα δώδεκα ἐτῆ.⁵ Ὅπως οἱ Καλλαρυτιῶτες,⁶ οὕτω καὶ οἱ Σιατιστεῖς ἐξηναγκά-

¹ Πλὴν τῶν χωρῶν τούτων, πλείστοι ὅσοι Σιατιστεῖς ἐμπορεύοντο κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐν Κοζόνῃ, Καστορίᾳ, Τυρνάβῳ, Λαρίσσει, Ἰωαννίνοις, Θεσσαλονίκῃ, Σέρραις, Δράμᾳ, Καβάλλᾳ, Στενιμύχῳ, Φιλίππουπόλει, Ἀδριανουπόλει, Κωνσταντινουπόλει, Σόφιᾳ, Νύσσῃ, Βελιγρυδίῳ κλπ. Τοῦτο προκύπτει ἀλανθᾶτως ἐκ τοῦ παλαιοῦ κώδικος τῆς Μητροπόλεως Σιατίστης, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου κατέχει ὁ κ. Μιχ. Ἀθ. Καλινδέρης (Σημειώματα ἱστορικὰ ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πτολεμαῖς 1939 σελ. 9).

² Ὑπονοεῖται ἴσως κάποια κακὴ συνήθεια, ὅπως ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τρώγουσιν ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μεγάλην πιατέλαν, ἣτις ἐξέλιπεν ἡδὴ πρὸ πολλοῦ.

³ Πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐγκατεστάθη εἰς Σιάτισταν καὶ ἔως πότε παρέμεινεν αὐτόθι ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Ἰάλλος ἐπιστήμων δὲν μᾶς εἶναι γνωστόν.

⁴ Δοδέντος ὅτι ἕκαστον πονγγὶ (=σακκοῦλα) περιεῖχε 500 ἄσπρα, ἔπεται ὅτι τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἐπλήρωναν οἱ Σιατιστεῖς εἰς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, ἀνῆρχετο εἰς 250.000 ἄσπρα ἐτησίως.

⁵ Ἀρὰ ἡ καταβολὴ τῶν φόρων ἤρχισε κατὰ τὸ ἔτος 1793. Διὰ τὸ γίνῃ ὁμως τοῦτο, ἡ Σιάτιστα ἔπρεπε νὰ εἶχε περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐν ἡ δύο χρόνια ἐνωρίτερον.

⁶ Πρόκειται ἀσφαλῶς ἐνταῦθα περὶ τῶν κατοίκων τῆς ὁμωνύμου ἡπειρωτικῆς

οθησαν τελευταίως νὰ χορηγήσουν ἐργάτας καὶ ζῶα εἰς τὸ κάστρον τοῦ Σουλίου.¹ Ὁσάκις δ' Ἀλλῆς περιοδεύει εἰς τὰ μέρη τῆς περιφερείας ταύτης, οὐδέποτε παραλείπει νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μέρος τοῦτο. Οἱ ἄρχοντες συνήθως τὸν συναντοῦν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τοῦ προσφέρουν κἄπου εἴκοσι πουργιά,² παρακαλῶντας τον νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Λαμβάνει τὰ δῶρα μὲ χαμόγελο, ὑπόσχεται διὰ δὲν θὰ φέρῃ τοὺς φίλους του εἰς δυσκολίαν, κατόπιν ἔρχεται πλησιέστερον, τοὺς πληροφορεῖ διὰ ζωοτροφίαι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἂν' οὗ λάβῃ τὰς προμηθείας μὲ τὴν ὑπόσχεσιν, διὰ δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, καταλύει εἰς αὐτὴν ἐπὶ μίαν ἢ καὶ περισσοτέρας ἡμέρας μὲ δλόκληρον τὴν ἀκολουθίαν του καὶ δὲν ἀπομακρύνεται, μέχρις ὅτου λάβῃ καὶ νέον φιλοδώρημα. Κατὰ τὰς περιοδείας του ταύτας περιμένει κἄτι ἀπὸ κάθε χωρίον, δέχεται δὲ ἀκόμῃ καὶ τὰς μικροτάτας ἀτομικὰς προσφοράς. Τὸ ὥραϊον τοῦτο παράδειγμα δὲν παραλείπουν νὰ ἀκολουθήσουν καὶ οἱ υἱοὶ του, ὁσάκις ταξιδεύουν καὶ αὐτοί. Ἐπειδὴ δὲν τολμᾷ νὰ ἀσκήσῃ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν καταπιέσεων εἰς τὴν Ἀλβανίαν, αἱ ἀνατολικῶς τοῦ Πίνδου περιφέρειαι ὑποφέρουν περισσότερον. Οὔτε λοιμός, ἀλλ' οὔτε καὶ λιμός τρομάζει τοὺς πτωχοὺς ἐντοπίους τόσον, ὅσον ἡ ἀφίξις μικρῶν τεμαχίων ἐξ ἀκατεργάστου χάρτου κακογραμμένων μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας καὶ ἐσφραγισμένων μὲ τὴν γνωστὴν μικρὰν σφραγίδα, ἡ ὁποία κάμνει τὴν Ἑπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν νὰ τρέμουν. Ἐνίστε τὰ ἔγγραφα ταῦτα περιέχουν

κωμπούλεως καὶ ὄχι περὶ τῶν λεγομένων ἐπὶ Τουρκίας Καϊλαριῶν (νῦν Πτολεμαΐδος) τῆς Μακεδονίας.

¹ Τοῦτο δίδει κάποιαν ὑπόστασιν εἰς τὴν παράδοσιν περὶ μετοικεσίας Σουλιωτῶν εἰς Σιάτισταν. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσεν ἔτι περαιτέρω ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου (ἐνθ' ἂν. σελ. 12—13) διὰ τῆς προσαγωγῆς προσθέτων τινῶν στοιχείων. Τὸ λεγόμενον ὅμως ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι «ἡ οἰκογένεια Σαμαρᾶ διατηρεῖ ἀκόμῃ 7 αὐτογράφους ἐπιστολὰς ἐπισήμων ὀπλαρχηγῶν Σουλιωτῶν, ἐν αἷς καὶ μίαν τοῦ Μάρ. Μπότσαρη πρὸς τὴν οἰκογένειαν ταύτην», ἐν μέρει μόνον εἶναι ἀληθές. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται (4 τὸν ἀφιθμὸν καὶ ὄχι 7) ἐκάρησαν κατὰ τὸ ἔτος 1933 μαζὶ μὲ τὸ σπῆτι τῆς οἰκογενείας Μάρκου Σαμαρᾶ, ἡ ὁποία πράγματι κατάγεται ἐκ Σουλίου καὶ τῆς ὁποίας γόνος εἶναι ὁ γραμματεὺς τῆς κοινότητος Σιατίστης Ἀνστάσιος Μ. Σαμαρᾶς. Ἀπὸ προσεκτικῶν ἐξέτασιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων, τὰς ὁποίας ἀνέυρομεν κατὰ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας καὶ μελέτας μας εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ὀνομαστοῦ ἀμερικανικοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ δημοσιευμένας εἰς τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα τοῦ 1916 κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου Σιατιστέως καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Γεωργίου Ἀν. Μέγα προκύπτει ὅτι ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου οὔτε κἂν ἰδέαν εἶχε τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἄσασαι ἀναφέρονται εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Νότι (καὶ οὐχὶ τοῦ Μάρκου) Μπότσαρη ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ κατόπιν ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Προσθέτω ὅτι περὶ μετοικεσίας Σουλιωτῶν εἰς Σιάτισταν ἐδημοσίευσεν σὺντομον διατριβὴν ὁ Κ. Γούναρης εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, Ἀθῆναι 1908.

² Δηλ. 10.000 ἄσπρα.

αἰτησὶν ἀποστολῆς μερικῶν πουργίων λόγῳ προσκαίρου χρηματικῆς ἀνάγκης μὲ τὴν ὑπόδειξιν νὰ τὰ περᾶσουν εἰς τὸν λογαριασμόν του, ἀλλ' οὐδέποτε εἶναι γνωστὸν νὰ ἔχη ἐπιτρέψῃ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δανείων τούτων ἀπὸ τοὺς ἐτησίους φόρους

Ὁμολογεῖται ὅτι ἐνίοτε αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες δίδουν εἰς αὐτὸν τὴν πρόφασιν διὰ τοὺς ἐκβιασμούς του, ἔχοντες τὴν ἀνοησίαν νὰ παραπέμπουν εἰς αὐτὸν τὰς φιλονικίας των. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἂν οὐ εἰσπράξῃ ἀδίκως καὶ ἀπὸ ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιδίκους, καταλήγει σιμῶς εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀποφάσεώς του διὰ τινος ἐμπίστου δηροῦτος, ὅστις, ἂν ὑπηρετήσῃ αὐτὸν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη ἄνευ μισθοῦ, ἀνταμείβεται ἐν τέλει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς βάρος ἄλλων. Δὲν παρήλθε πολὺς καιρὸς, ἂν ὅτου τὰ πλούτη ἐνὸς μεγαλοτέλγικα, γαμβροῦ τοῦ Κυρ Ν., διήγειραν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ Πασᾶ, ὁπότε καὶ ἐρρίφθη οὗτος εἰς τὴν φυλακὴν, μέχρις ὅτου ἐπλήρωσε τριάκοντα πουργία.¹ Ἀλλὰ καὶ τότε ὑπεχρεώθη νὰ πηγαίῃ τὰ κοπάδια του πρὸς βοσκὴν εἰς ὠρισμένα βοσκοτόπια τοῦ Βεζίρη, οὐχὶ μακρὰν τῆς Σιατίστης,² ἐνθα ἡ Α. Ὑψηλότης ἔβαλε ληστὰς νὰ τοῦ κλέψουν 2 000 πρόβατα. Συνήθης τρόπος ἀπογυμνώσεως ἐνὸς πλουσίου εἶναι νὰ τὸν καλέσῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ εἰς τὴν φυλακὴν μὲ κάποιαν ψευτοκατηγορίαν. Ἄλλος τρόπος ν' ἀποφύγῃ κανεὶς τὴν πρόσκλησιν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς φυγῆς, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἐκτάκτως δυσχερὴς διὰ μίαν οἰκογένειαν, ἐφ' ὅσον ὁ Ἀλῆς συνήθως φροντίζει νὰ ἐπιτηρῇ αὐστηρῶς τὰς κινήσεις ὅλων τῶν συγγενῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶναι κάτοχοι περιουσίας. Πολυάριθμοι μεταναστεύσεις ἔλαβον ἐν τούτοις χώραν ἕνεκα τῆς τελευταίας ἐξαπλώσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ, πολλοὶ δὲ ἔμποροι τῆς Μοσχοπόλεως, Κορυτσᾶς, Καστορίας, Σελίτσας, Κοζάνης καὶ Σερβίων, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἐμπόριόν των ὅπως πρότερον διὰ τῶν ἀνταποκριτῶν ἢ συγγενῶν των εἰς Γερμανίαν καὶ ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀπεσύρθησαν καὶ οἱ ἴδιοι εἰς τὰς χώρας ταύτας, ἄλλοι πάλιν μετώκησαν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας.³ Οἱ Ὀσμαν-

¹ Δηλ. 15.600 ἄσπρα. Κεῖμα ποῦ ὁ Λῆξ δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομά του.

² Ὑπονοεῖται ἐνταῦθα ἡ λεγομένη Τσερβένα, τὴν ὁποίαν οἱ γείτονες Τοῦρκοι (Κονιάροι) πολλάκις ἐδοκίμασαν νὰ οἰκιοποιήσῃ. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπέβησαν ἐπὶ ματσίῳ, διότι οἱ Σιατιστεῖς παρουσίασαν εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια ἐγγράφους ἀποδείξεις, ὅτι ἡ ἔκτασις ἐκείνη εἶχεν ὑπεξαίρεθῇ ἀπὸ τῆς Σιατίστης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

³ Μέχρι ποίου σημείου εἶχε φθάσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐκπατρισμός τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀκολουθοῦ περιγραφῆς, τὴν ὁποίαν μεταφέρω ἐνταῦθα ἐπὶ λέξει ἐκ τοῦ περὶ τῆς περιλαλήτου μικροasiatikῆς πόλεως Περγάμου ἐκδοθέντος κατὰ τὸ 1929 ἔργου ὑπὸ τῆς ἐν Μυτιλήνῃ «Κοινότητος Περγάμου» ἐπιμελεῖα Γεωργίου Κ. Χονδρονίκη καὶ Ἀριστ. Θηβαίου (σελ. 94). «Τὸ 1817 νέα πολυπληθὴς ἀποικία Μακεδόνων φεύγουσα τὰς διαφόρους καταπίσεις καὶ

λῆδες τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, τρέμοντες τὸν 'Αλῆ πασᾶν τόσον ὅσον καὶ οἱ 'Ελληνες,' αἰσθάνονται σφοδρότατον μῖσος ἐναντίον του, περὶ ἀναφλέγει τὸ συναίσθημα τῆς στρατιωτικῆς κατωτερότητος. Οἱ 'Ελληνες ἐξ ἄλλου τῶν χωρῶν τούτων εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὁμολογήσουν ὅτι

τὰς βαρβαρὰς φορολογίας τοῦ ἐκεῖ τοπάρχου ἔφθασε διὰ Κυδωνιῶν εἰς Πέργαμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νεαροῦ τινος Μακεδόνα, εὐγενοῦς μορφῆς καὶ ἀξιοπρεποῦς ἑξωτερικοῦ, ὡς γράφει ὁ *Didot*, ὅστις τότε παρέμενεν ἐν Κυδωνίαις. 'Ἐπεσκέφθη, γράφει ὁ *Didot*, μετὰ τοῦ Θεοφίλου (πρόκειται περὶ τοῦ Θεοφίλου Καίτη) τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἐξορίστους, ἐρριμμένους ἐπὶ νέου ἐδάφους. 'Ἐπωδύροντο ἀναμνησκόμενοι τὰς ἐγκαταλειφθείσας κατοικίας των καὶ ἠκούσαμεν τότε τὸν νεαρὸν ἀρχηγὸν παρηγοροῦντα τὰς θρηνωδούσας γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια καὶ λέγοντα· τί κλαίετε· ἐδῶ θὰ ἀποθάνωμεν· ἐδῶ ἡ πατρίς· καὶ δεικνύει τὰ ὄρη τῆς Περγᾶμου, ἔνθα ἤλπιζον νὰ εὗρουν ἄστυλιν. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παῖδια διετέλουν ἐν ἀξιοθρηνήτῳ καταστάσει καὶ πανταχόθεν ἠκούοντο θρήνοι. Τὴν νύκτα διηλθον εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ τὸ πρῶτ' ἐξηκολούθησαν τὸν δρόμον των διὰ τὴν Πέργαμον. 'Ο νεανίας οὗτος, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ *Didot*, ἀπεστάλη μετὰ συνάμεινον ὑπὸ Πασᾶ τινος τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν ὑπερσείαν τοῦ ὁποίου διετέλει, εἰς τὸ Χωρίον του διὰ νὰ ἐξανγκάσῃ διὰ τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ θανάτου τοὺς συμπολίτας του νὰ πληρώσῃ τοὺς καθυστερουμένους φόρους. 'Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο δυνατόν τοῦτο διότι ἔπασχον οικονομικῶς, συναθροίσαι τοὺς συμπολίτας του καὶ τοὺς λέγει· Διατί ἐπὶ πλέον νὰ μείνωμεν εἰς τὸν βάρβαρον τοῦτον τόπον; 'Ἄς φύγωμεν· θὰ βαδίσω ἐπὶ κεφαλῇ σας· ὡς ὑπάγωμεν πλησίον τοῦ Καραιοσμάνογλου· πιθανὸν εἰς εὐτυχαστέρας ἡμέρας νὰ ἐπανιδώμεν τὰς ἐστίαις μας. 'Ἀνεχώρησαν ὅλοι καὶ ἔφθασαν ἐπὶ τριῶν μεγάλων πλοίων εἰς Κυδωνίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πέργαμον (Κυδωνιακαὶ Μελέται 'Ι. 'Αποστολάκη 1914 σελ. 84). 'Ο *Didot*, ἐν τῇ περιγραφῇ του ταῦτην, δὲν μᾶς δίδει οὕτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ, οὕτε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποίκων τούτων, οὕτε ἐὰν ὅλοι ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Πέργαμον ἢ παρέμειναν καὶ ἐν Κυδωνίαις».

Μνεῖαν τῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος μετοικίσεως τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Μικρὰν 'Ἀσίαν ποιεῖται καὶ ὁ Παντελῆς Μ. Βουτογιάννης (Οἱ 'Ελληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. 'Ἐν 'Αθήναις 1903 σ. 339 σημ. 1) παραπέμπων εἰς *F. Didot Notes d'un Voyage* σελ. 377, τὸ ὅποιον ἐγὼ δὲν εἶδα. Κατὰ τὸν Π. Στ. 'Αραβαντινὸν ('Ἱστορία τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ. 'Ἐν 'Αθήναις 1895 σελ. 267) τὸ κράτος τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ ἐξετείνεται περὶ τὸ 1819 ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, περιλαμβανομένης τῆς Βεροίας, 'Εδέσσης καὶ Φλωρίνης. Περὶ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων τῶν Ναουσαίων ἐναντίον τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ βλ. *Εὐσταθίου 'Ι. Στουγιαννάκη*, 'Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης. 'Ἐν 'Εδέσῃ 1921, σελ. 72—115.

¹ 'Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατί κατὰ τὴν ἀτυχήσαν ἐπανάστασιν τοῦ Βλαχάβα (1808) εἶχον συνεργασθῇ τόσον στενὰ 'Ελληνες καὶ Τοῦρκοι, ἀκόμη δὲ καὶ ἀρκετοὶ 'Αλβανοί, μένεα πνέοντες κατὰ τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ. Κατὰ τὸν Γ. Δ. Κορομηλᾶν (βλ. Μεγάλη 'Ελληνικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 12, σελ. 2 στήλ. β') ὁ ἐκ Τρικάλων (;) καταγόμενος ὀνομαστός κλέφτης Ζάχος, ὁ ὁποῖος εἶχε βοηθήσει τοὺς 'Ἀμπελακιώτας ἐναντίον τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, «ἐφρονεύθη ἐν Σιατίστῃ τῇ 1812, μετὰ ἡρωϊκὴν μάχην, εἰς τὴν ὅποιαν ἔπεσαν καὶ ἄλλοι τέσσαρες σύντροφοί του». Τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ εἶχε δώσει τὴν ἐπιδιωκομένην ἀφορμὴν εἰς τὸν 'Αλῆ Πασᾶν πρὸς νέας κατωπείσεις ἐναντίον τῶν Σιατιστιῶν καὶ ἄλλας δημεύσεις περιουσιῶν.

τώρα εἶναι πλέον ἀσφαλεῖς ἀπὸ τὰς παρὰ νόμους διαρπαγὰς καὶ ληστείας τῶν Ἀλβανῶν ἢ πρὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα.¹ Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐλαχίστη ὑπῆρχεν ἀσφάλεια εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἡ Σιάτιστα, μετὰ ἄλλων πόλεων, εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ὀργανωμένους ἐπιθέσεις Ἀλβανῶν πλιατσικολόγων, ἐπιτιθεμένων μετὰ μεγάλης δυνάμεως.² Τὰ σπίτια ὡς ἐκ τούτου τῆς πόλεως ἰδρύνθησαν μὲ τὴν προοπτικὴν ἀμύνης τόσον, ὅσον καὶ ἀνέσεως. Τὸ καθένα ἔχει τὸν μικρὸν κήπον του, ὅστις ἐλλείπει ἐπαρκοῦς ὕδατος³ δὲν δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰμὴ ὀλίγα μόνον λαχανικὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ καλοκαιριοῦ.

Σήμερον τὸ ἀπόγευμα (5 Σεπτεμβρίου 1805¹ ἐν συνοδείᾳ τοῦ Κυρ Ν. καὶ τοῦ κ. Renaud ἐπισκέπτομαι τὸ Μποράζι ἢ Κλεισούραν τῆς Σιατίστης, ἐν ἀξιοσημείωτον στενόν, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν χώραν τοῦ Ἀλιάκμονος πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Σαριγκιολιοῦ. Τὸ τελευταῖον ὄνομα εἶναι λέξις τουρκικὴ, σημαίνουσα κιτρίνη λίμνη. Τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες συνηθίζουν νὰ μεταχειρίζωνται τὴν λέξιν ταύτην ἀντὶ τοῦ ἰδικοῦ των συνωνύμου λίμνη κιτρίνη,⁴ δεικνύει ὅτι ἐνταῦθα πλησιάζομεν τὸ ὄριον τῆς γενικῆς χρήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.⁵ Τὸ Σαρίγκιοιλι καταλαμβάνει μεγάλην ἔκτασιν

¹ Τοῦτο βεβαίως προσδίδει κάποιαν ἡθικὴν βάσιν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Δημητρίου Ζώτου, Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀθῆναι [1938, μολονότι ὁ ὑπερβάλλων ζήλος παρέσυρε τὸν συγγραφέα εἰς τὴν ἀντίθετον ἀκρότητα.

² Τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν Σιατιστέων ἀπὸ θανάτου ἢ λαϊκῆς Μοῦσας δι' ἐμνευσμένων τραγουδιῶν, ἐν τῶν ὁποίων τραγουδεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν «τρανὸν χορὸν» μετ' ἐξαιρετικῆς συγκινήσεως. Τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου (Ἱστορία τῆς Σιατίστης σελ. 29-30), παραλαβὼν ἐκ τῆς βραβεύσεως συλλογῆς τοῦ ἀείμνηστου Σιατιστέως καθηγητοῦ γυμνασίου Ἀθηνῶν καὶ συγγραφέως ἱστορικῶν διδακτικῶν βιβλίων Ἀναστασίου Λαζάρου. Ἄλλη παραλλαγή τοῦ ᾄσματος τούτου ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Μακεδονικά Α' σελ. 271 Z. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀπόκρουσιν μιᾶς τοιαύτης ἐπιθέσεως διεκρίθη καὶ μία ἡρώϊς, ὀνόματι Βάγια, μνημονευομένη ἐν τῷ ᾄσματι τούτῳ.

³ Ἐντεῦθεν δικαιολογεῖται ἡ ἐκ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ siate (=δίψα) παραγωγή τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.

⁴ Αἱ δύο τελευτᾶται λέξεις ἐλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ. Κατὰ τὸν κ. Θωμᾶν Παπαθανασίου τὸ τουρκικὸν Σαρῆ-Γκιόλ εἶναι παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Σταρίδολλα, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ Καντακουζηνὸς (Βόνν. I, 454, 4 καὶ ἀλλαχοῦ), πρᾶγμα ἀπίθανον ἐντελῶς.

⁵ Ἡ χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν Νοτιοδυτικῇ Μακεδονίᾳ ἔφθανε πρᾶγματι μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι νὰ ὁμιλοῦν καθολοκληρίαν ἐλληνικά. Ἡ μόνη τουρκικὴ λέξις, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον, ἦτο β α λ λ α χ ι (=μὰ τὸν Θεό), ἐξ οὗ καὶ Βαλαῆδες ἀπεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν περιοίκων Ἑλλήνων. Τὸ φαινόμενον ἔχει τὴν ἐξηγησίν του εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἄλλοτε ἦσαν Ἕλληνες Χριστιανοί, ἐξισλαμισθέντες κάποτε διὰ τῆς βίας, εἰς παλαιότεραν βεβαίως ἐποχὴν καὶ ὅχι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅπως πιστεύουσι μερικοί. Ἀμεσον σχέσιν μὲ τοὺς βιαίους

ἐπιπέδου χώρας, ὑποκειμένης εἰς πλημμύρας, ὧν ἡ μία εἶναι ἐν μέρει μό-
νιμος.¹ Ἐπὶ εἴκοσι λεπτὰ κατερχόμεθα τῆς Σιατίστης διὰ μέσου τῶν ἀμπε-
λώνων πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ στενοῦ, ἀπὸ οὗ εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας καὶ
εἴκοσι λεπτῶν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος, ἐνθα ἀνοίγεται εἰς πεδιάδα, ἥ ὅποια
ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἀριστερά, ὀπισθεν τοῦ ὅρου τῆς Σιατίστης καὶ ἐκεῖθεν ὁ-
δηγεῖ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Καραγιαννίων. Ἡ περιοχὴ αὕτη, ὅσον καὶ ἡ τοῦ
Σαριγκιολιοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ μία ἄλλη ὀνομαζομένη Τζοϋμᾶ,² ἀνατολικῶς
τῆς πρώτης καὶ νοτίως τῆς τελευταίας, κατοικεῖται κυρίως ὑπὸ Τούρκων,
διεσπαρμένων εἰς μικρὰ χωρία.³ Ὁλόκληρος ἡ ἀνοικτὴ χώρα συνορεύει ἀνα-
τολικῶς μὲ μίαν ὑψηλὴν ὄροσειράν, ἥ ὅποια ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον μὲ
κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν. Εἰς τοὺς ἀνατολικούς προπόδας (τῆς ὄροσειρᾶς
ταύτης) εὐρίσκονται αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Βέροια, Νάουσα καὶ Βοδενά, εἰς
τὴν ἄκρην τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Κάτω Μακεδονίας, ἥ ὅποια ἀπλώνεται
πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Τὰ Καραγιάννια χωρίζονται ἀπὸ τὸ Σαριγκιὸλ διὰ
τινος βουνοκορυφῆς οὐχὶ μεγάλου ὕψους καὶ ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τῆς πό-
λεως Κοζάνης, ἥ ὅποια εὐρίσκεται τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας ἀνατολικῶς τῆς
Κλεισούρας (=Μπογαζιοῦ) δι' ὑψηλοτέρων λόφων, οἱ ὅποιοι εἶναι διακλα-
δώσεις τοῦ Βουρίνου. Ἡ Κλεισούρα (=τὸ Μπογάζι Σιατίστης) εἶναι κοιλὰς
πλάτους ἐνὸς περίπου μιλίου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑψηλοασπροπετρῶδους ὅρου
τῆς Σιατίστης καὶ ἐνὸς ἄλλου πρὸς νότον ἐξ ἴσου πετρῶδους καὶ ὑψηλοῦ,
ἀλλὰ καταπρασίνου ἀπὸ θάμνους. Τὸ τελευταῖον ὀνομάζεται Τσερβένα⁴ καὶ

ἐκείνους ἐξισλαμισμοὺς ἔχει τὸ ἀκόλουθον χωρίον, τὸ ὅποιον μεταφέρω ἐνταῦθα ἐπὶ
λέξει ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως τοῦ ταξιδιωτικοῦ ἔργου τοῦ Γάλλου συγγραφέως καὶ
ἱστορικοῦ P. Pouqueville, Travels in Epirus, Albania, Macedonia and Thes-
saly. London 1820, σελ. 81. «Ἡ Λερίστα ἢ Λερίνη, καλουμένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀνα-
σελίτσα (νῦν Νεάπολις), ἐκτίθη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὑπὸ Χριστιανῶν. Τῶν ἀπο-
γόνων των ὁμῶς σφαγέντων ἢ ἀχθέντων εἰς δουλείαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οἱ τωρινοὶ κάτοι-
κοι εἶναι Μουσουλμάνοι». Τὰ περαιτέρω λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλλ, ὅτι οἱ Βαλαῖδες
τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὑπολείμματα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐγκα-
τασταθέντων παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν Τούρκων Βαρδαριωτῶν, δὲν στηρίζονται ἐπὶ
τῶν πραγμάτων. Τούρκους τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς Οὐγγρους.
Τὸν παρεπλάνησαν, φαίνεται, τὰ χωριὰ μερικῶν Βογατσιωτῶν! Περὶ τῶν Βαρδαριω-
τῶν βλ. Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ μελέται II—VI, σ. 253 κέ.

¹ Εὐχαρίστως πληροφοροῦμεθα ὅτι πρὸ τινων δεκαετηρίδων ἐγένοντο αὐτόθι
διάφορα ἀποξηραντικὰ ἔργα.

² Ἄλλοτε ἔδρα μητροπόλεως ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος. Πρβλ. Μακε-
δονικά τ. Α' σελ. 488.

³ Ἀπαντες οὗτοι ἀντηλλάγησαν κατὰ τὸ 1924 συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην
ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

⁴ Ἐν ὑποσημειώσει τοῦ συγγραφέως ἑλληνιστί: Τζερεβένα. Αὐτόθι ὑπῆρξεν
ἄλλοτε ὁμώνυμος συνοικισμός, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετέφεραν ὁμαδικῶς εἰς Σιά-
τισταν. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 κώδικος τοῦ Ἀρχείου τῆς Μεγίστης Λαύρας πληροφο-

συνδέεται πρὸς νότον μὲ τὸν Βούρινον. Εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς κυνηγοὺς τῆς Σιατίστης διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν περδίκων. Ἡ κοιλὰς τῆς Κλεισοῦρας (= τοῦ σιανοῦ τῆς Σιατίστης) συνίσταται ἀπὸ χωράφια ἀραβοσίτου καὶ εἶναι ἐγκατεσπαρμένη ἀπὸ ἀγριαπιδιές, αἱ ὅποιαι, ἂν καὶ εὐρύτατα διαδεσδόμεναι ἐν Ἑλλάδι, δὲν εἶναι αὐτοφυῆς¹ προϊὼν τοῦ τόπου,² ἀλλὰ φυτεύονται ὑπὸ τῶν χωρικῶν καθ' ὑπόδειξιν διὰ τὸ σκληρὸν τοῦ ξύλου, τὸ ὅποιον εἶναι χρήσιμον διὰ πολλοὺς σκοποὺς εἰς τὴν κατασκευὴν γεωργικῶν ἐργαλείων,³ καὶ διὰ τὴν πυκνὴν σκιὰν τοῦ δένδρου,⁴ τὸ ὅποιον οὐδέποτε ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασιν εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ βλάπτεται ὁ ἀραβόσιτος. Αἱ περιοχαὶ τῶν Καραγιαννίων καὶ τῆς Σιατίστης συναντιῶνται εἰς τὸ μέσον τοῦ σιανοῦ. Πλησίον τοῦ μέρους τούτου ἐδρίσκεται ὁ τάφος τοῦ ἐκ Μοναστηρίου Σελίμ Μπέη, ὅστις ἀφ' οὗ ἐξαπατήθη εἰς τὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Βεζίρου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, ἀπελύθη ἐν τέλει μὲ φαινομενικὰς ἐνδείξεις φιλίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του οἶκαδε ἐστραγγαλίσθη καὶ ὕπνον ἐν Σιατίστῃ ὑπὸ τινος μέλους τῆς ἀκολουθίας του.⁵

Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὴν Κλεισοῦραν εἰς τὴν Σιατίστην, ἐξεκίνησα ἐκεῖθεν τὴν 4.15' μὲ συνοδοὺς τοὺς αὐτοὺς καὶ πάλιν δύο κυρίους⁶ διὰ τὴν Σέλιτσαν, ἣ ὅποια ἐδρίσκεται εἰς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἀπὸ τὴν Κλεισοῦραν. Ὑπάρχουν ἔχνη δύο ἑλληνικῶν ἐρειπίων πλησίον τῆς Σιατίστης, τὸ ἐν κατὰ μέτωπον τοῦ ὄρους τῆς Τσερβένας τρεῖς τέταρτα μακρὰν ἀπὸ τὴν κάτω

ροῦμεθα ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον κάμει κατὰ καιροῦς ὠρισμένας ἀφιερώσεις πρὸς τὴν Μονὴν ταύτην, καταλέγονται οἱ μητροπολιταὶ Ἀγχιάλου, Ἀδριανουπόλεως, Σερρών, Βεροίας, Ἐλασσώνος, ἔτι δε καὶ εἰς μητροπολίτης Παΐσιος μὲ τὴν υπόμνησιν. ὅτι «οὗτος ἦν Τζερεβνοῦ καὶ ἐξωγράφισε τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων» (βλ. Byz. neugr. Jbb. 1930 σελ. 38!). Ποῦ ἔκειτο ἡ ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ μνημονευομένη πόλις, ἥς μητροπολίτης ἦτο ὁ ἀνωτέρω Παΐσιος, καὶ ἂν εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν Τσερβέναν τῆς Σιατίστης δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβώσω.

¹ Δὲν γνωρίζω ποῦ βασιζόμενος προβαίνει ὁ Λήκ εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην. Μεταξὺ τῶν Σιατιστέων ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι εἶναι προϊὼν τοῦ τόπου ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων.

² Ἀλέτρια, ζυγούς, ἀμάξια, κλπ.

³ Ὁ ἀριθμὸς τῶν δένδρων τούτων, ὧν ἔβριθεν ἄλλοτε ὁ τόπος, περὶωρίσθη ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὸ ἐλάχιστον.

⁴ Ἐξαίρεσει 3 - 5 δημοσίων ὑπαλλήλων, καὶ τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Χριστιανῶν, ἡ Σιατίστη ἦτο ἀνέκαθεν ἀπηλλαγμένη τῆς παρουσίας Τούρκων. Ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως λοιπὸν τουρκικοῦ νεκροταφείου ἦτο ἐπόμενον ὁ Μπέη, οὗτος νὰ μεταφερθῇ πρὸς ἐνταφιασμὸν εἰς τόσον μακρυνὴν ἀπόστασιν. Πλησίον τοῦ μικροῦ τούτου τουρκικοῦ νεκροταφείου ὑπῆρχε παλαιότερον εἰς τὸ Μπογάζι τῆς Σιατίστης τουρκικὸς σταθμὸς μὲ ὀλίγους στρατιώτας, ὀλίγον δὲ παραπέρα πρὸς τὴν κατεῦθινον τῆς λεγομένης «Μπάρας τῶν Δερεβνίων» ὑπῆρχεν ἄλλοτε τὸ ἱστορικὸν «Χάνι τοῦ Νιόπλιου», ἀπὸ τοῦ ὁποῦ οἱ Σιατιστεῖς εἶχον ἀποκρούσει κάποτε τουρκαλβανικὴν ἐπίθεσιν.

⁵ Δηλ. τὸν Γεώργιον Νιόπλιον καὶ τὸν Γάλλον ἱατρὸν Paul Renaud.

συνοικίαν τῆς Σιατίστης πλησίον ἐνὸς χωρίου, ποῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐρειπίων τὸ ὄνομα Παλαιόκαστρον. Τὸ ἄλλο φέρει τὸ κοινὸν βουλγαρικὸν ὄνομα Γραδισ ἢ Γραδίστα καὶ ἴσταιται εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς χαμηλοτέρας κορυφῆς τῆς Σιατίστης, ἔμπροσθεν τῆς ἄνω πόλεως. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως, ἀμφοτέρω δὲ πιθανὸν νὰ ἦσαν φρούρια, ἐξαριώμενα ἀπὸ πόλιν τινά, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἤδη ἐκτιομένη αὐτὴ αὐτὴ ἡ Σιάτιστα. Ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ μέρους τούτου¹ ὑποτίθεται ὅτι ἡ Γραδίστα εἶναι ἡ ἀρχαία Τύρισσα, πόλις μακεδονική, μνημονευομένη ἰπὸ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐφ' ὅσον ὁμως ὁ τελευταῖος τοποθετεῖ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀμέσως μετὰ τὴν Εὐρωπὸν τῆς Ἡμαθίας, εὐλόγως δύναται νὰ πιστεύσῃ κανεὶς ὅτι ἡ Τύρισσα εὐρίσκετο βορειοανατολικῶς καὶ δὴ εἰς μακρυνὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου. Οἶονδ' ἂν ἦτο τὸ ὄνομά της, ἡ θέσις ἦτο μεγάλης σπουδαιότητος, ἐπεὶ δὲ δεσπόζει τῆς κυριωτέρας εισόδου πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν πεδιάδων τοῦ Ἀλιάκμονος ποταμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὸ ὄριον τῆς Ἄνω Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄνω Μακεδονίας.

F. C. H. L. POUQUEVILLE

Κατὰ τὸ 1806, ἦτοι ἓν ἀκριβῶς ἔτος μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Λῆκ, ἡ Σιάτιστα ἠντύχησε νὰ φιλοξενήσῃ καὶ ἄλλον διακεκριμένον φιλέλληνα, τὸν γνωστὸν Γάλλον Πουκεβίλλ, ὅστις ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γενικὸς πρῶτος τῆς Γαλλίας ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾷ. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Λῆκ ὁ Πουκεβίλλ ἠκολούθησε τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Καστορίας εἰς Σιάτισταν διὰ Βογατσικοῦ ὁδόν. Ἰδοὺ τί λέγει ἐπὶ λέξει.²

Διὰ μέσου τῶν δύο τούτων χωρίων διήλθομεν πεζῇ τὰ ἠνωμένα ρεύματα τῶν ρυάκων καὶ ἐν μίλιον πέραν ἀφήσαμεν ἀριστερὰ τὴν Σέλιτσαν, πολίχνην τριακοσίων ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι συνάπτονται ὡς τσιφλίκιον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ βεζίρου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασᾷ.

Κάτωθεν τῆς Σελίτσης διήλθομεν πεζῇ τὴν Βίλιανην (Vilaine), ρυάκιον τοῦ ὄρους Μουρίτση (Mouritchi), τοῦ ὁποίου ἠκολουθήσαμεν τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν λεῦγαν μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ

¹ Ὅτι ἡ Σιάτιστα ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἀξιόλογον κέντρον παιδείας δῆλον γίνεται ἐκ τῆς ἀναδείξεως πλείστων ὥσον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, μετὰ τῶν ὑποίων καταλέγονται καὶ οἱ ἐκδόται τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς ἐφημερίδος (ἐκδ. Βιέννη 1790—1798) ἀδελφοὶ Μακρίδαι Πούλιου, ὡς ἐπίσης ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὴν Σιάτισταν ἐλειτούργησε κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτον ἐλληνικὸν παρθενάγωγεον (βλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Ε' 1980 σελ. 334).

² F. C. H. L. Pouqueville, Voyage de la Grèce. Paris 1826, τόμ. Β, σ. 77 κέ.

πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα. Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς λεύγης ἀπὸ τῆς συμβολῆς ταύτης, ἀφ' οὗ διατρέξῃ τις ἔδαφος ἀνώμαλον, διέρχεται οὐάκα, ὅστις ἔρχεται ἐκ τοῦ ὄρους Βούρηνου (Bourenos)· μετὰ δ' ἀπότομον ἀνάβασιν ἡμισείας ὥρας φθάνει τις εἰς Σιάτισταν. Ἡ ἐκπληξίς μου ὑπῆρξε μεγάλη, ὅτε, διερχόμενος τὴν ἀγοράν, τὴν ὁποίαν ἐστόλιζον ὠραῖα καταστήματα, εὖρον καλῶς ἐκτισμένας οἰκίας, ἀπηύλασα θεάματος πόλεως καθ' ὁλοκληρίαν ἐλληνικῆς, ἣ ὁποία εἶχεν ὄψιν εὐμαρείας καὶ καθαριότητος, τὰς ὁποίας οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας εὐρίσκει τις. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνεθουσιάσθη ἐκ τῆς ὑποχρεωτικῆς ὑποδοχῆς, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔκαμον οἱ ἄρχοντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὖρον καὶ ἓνα συμπατριώτην μου, τὸν κ. Reynaud, ἄνθρωπον φιλοφρονέστατον, ὅστις ἐγκατεστάθη εἰς τὸν τόπον τοῦτον χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὴν πατρίδα του. Μοῦ ὥρισαν κατάλυμα εἰς τὸ δημαρχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ σύννηδες κατάλυμα τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, οἵτινες διατρέχουν τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐκεῖ ἠκολούθησα ἡσυχῶς τὸν ροῦν τῶν παρατηρήσεών μου.

Ἡ Σιάτιστα, τὴν ὁποίαν ὁ dom Vaisselle¹ ἐν τῇ γεωγραφίᾳ του ὀνομάζει Sisanū, ὁ πατὴρ Lequien² Sisanium καὶ ὁ νέος συγγραφεὺς τῶν ὀνομασιῶν τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν Sizanion, ἰδρῦθη περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ὑπὸ Βλάχων ποιμένων. Προσελκυσθέντες καὶ κρατηθέντες κατόπιν ἀπὸ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν καλὴν ποιότητα τῶν νομῶν τοῦ Βερμίου ὄρους, οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἔδωσαν εἰς τὸ ἱδρυμά των τὸ ὄνομα Βιοπο, δηλ. καλόν, ἔνεκα τῆς ποιότητος τῶν ὑδάτων μιᾶς πηγῆς, πλησίον τῆς ὁποίας ἔπηξαν τὰς σκηνάς των. Οἱ κάτοικοι, οἱ διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν ταύτην, λέγουν ὅτι, ὅταν ἠϋξήθη ὁ πληθυσμός, ἱδρυσαν τὴν κάτω πόλιν, ἣ ὁποία ὀνομάσθη Gerania, δηλ. Κρανῆ, καὶ τὸ ὄνομα Chatir-Tente ἔμεινεν εἰς τὸ ὑψηλὸν μέρος, τὸ κείμενον παρὰ τὴν Καλὴν πηγὴν. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν υἱοθετήθησαν, ὥς φαίνεται, ὑπὸ τῶν βλαχικῶν μητροπόλεων, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν εἰς τὴν πόλιν τὸ ὄνομα Tiritza (=Τυρίτσα) ἔνεκα τῶν τυρῶν αὐτῆς, καὶ ἔπειτα ἐκ τοῦ Chatir καὶ τοῦ Tiritza ἔκαμαν τὸ ὄνομα Chatista, τὸ ὁποῖον αὕτη σήμερον φέρει ἐν Μακεδονίᾳ. Περὶ τὰς λεπτομερείας αὐτὰς περιστράφησαν αἱ συνομιλῖαι μου μὲ τοὺς ἄρχοντας, οἱ ὁποῖοι ἐκαυχῶντο, διότι εἶχον εἰς τὴν πόλιν των μητροπόλιν, ἰδρυθεῖσαν μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ἀρχίδος, καὶ διότι εἶχον ἀρχιεπίσκοπον ἀξιοσύστατον διὰ τὰς ἀρετάς του, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδιδον τὸ ἐπώνυμον Σπανός, ἥτοι ἀγένειος, διότι ἡ φύσις τὸν εἶχε στερεῇσει τοῦ σημείου τούτου τοῦ ἀνδρισμοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ μοῦ

¹ Géograph., t. II, édit. in-12.

² Ἐνὰ μόνον ἐπίσκοπον μνημονεύει... Episcopus Sisanii, anno 1567.—Turc. graec. lib. VII p. 507 Provinc. Dardan. Diœces. Serv. I.—Or. Christ.

εἶπε τί ἀπέγινεν ὁ βλαχικός πληθυσμός τῆς Σιατίστῃς, οὔτε πῶς ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· διὰ τὸν ἥρωτά, ἐβλεπον ὁ εἰς τὸν ἄλλον.

Ἡ Σιατίστα, ἐκτισμένη εἰς τὴν μέσην περιοχὴν τοῦ Βερμίου ὄρους, εἰς τὴν κατωφέρειαν ἀειώματος, κυκλουμένου ὑπὸ τεσσάρων μαστῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑφοῦνται ἐκκλησίαι, περικυκλωμένη ὑπὸ δένδρων, καὶ διηρημένη ὅπως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, περιλαμβάνει ἐπτακοσίας οἰκίας καὶ ἑκατοντάδας τινὰς καλυβῶν εἰς τὰ ἄκρα. Τὸ ἄνω μέρος ἐκτείνεται κλιμακῶδῃ εἰς τὴν μεσημβρινὴν κατωφέρειαν τοῦ ὄρους· τὸ κάτω μέρος, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὸ ὄνομα Γεράνια, εἶναι ἐκτισμένον εἰς τὴν περιφέρειαν ἡμικυκλικῆς χοάνης, εἰς τὴν ὁποίαν ρέουν τὰ ὕδατα τῆς Καλῆς πηγῆς· οὕτως ὅ,τι ἀρχικῶς ὑπῆρξεν εὐρίσκεται ἀκόμη περίπου εἰς τὰ δνόματα, καὶ ὁ χρόνος ἐδῶ ἐτελειοποίησε ἀντὶ τὰ καταστρέψῃ. Οἱ κάτοικοι ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Σελίτσῃς, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν Σιζάνιον, μετεφέρθη κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα εἰς τὴν Σιατίστην. Ὁ μητροπολίτης ἀπέβη τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὐτοῦ δὲν ἐκτείνεται πλέον εἰμὴ εἰς τὰ πνευματικὰ τῶν κατοίκων, οἵτινες εἶναι διηρημένοι εἰς δέκα πέντε ἐφημερίας, ἐξυπηρετουμένας ὑπὸ ἰσαριθμῶν ἱερέων, οἱ ὁποῖοι ἀγοράζουν τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ὡς πρὸς τὰ κοσμικά, τὰς ὑποθέσεις τῆς διοικήσεως, ὡς π. χ. τὴν πληρωμὴν τοῦ χαραιοῦ καὶ τῶν φόρων, ἐξοφλοῦν εἰς τὸ Σαριγκιόλ· καὶ κατὰ ἕνα συνδυασμὸν οὐχὶ ἄνευ παραδείγματος αἱ ἀμφισβητήσεις ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἐλασσάνος, πόλεως ἀπεχούσης δέκα καὶ ἑννέα λεύγας. Ἐκ τῆς εὐτυχοῦς ταύτης διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἀποστάσεως, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς δὲν ἐπιθυμοῦν πολὺ νὰ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Τούρκους, προκύπτει ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν δικῶν των φέρουν εἰς τὸ πατρικὸν δικαστήριον τοῦ ἀρχιεπισκόπου των· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος, μὲ τὰς συμφιλωτικὰς ἀρετὰς του, συνεκράτει μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἰδιμιτέραν ἐνότητα. Τὸ πλεῖστον τῶν προβάτων αὐτοῦ ἀληθῶς ἦσαν ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι, ζήσαντες εἰς τὴν Βιέννην, τὴν Δειψίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, φαίνονται νὰ ἔλαβον κάτι ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἀπλότητα καὶ νὰ ἔχασαν ὅ,τι πανοῦργον ἔχει ὁ ἐλληνικὸς χαρακτήρ. Οὕτως ἡ Σιατίστα ἦτο ἡ ἑδρα τῆς εἰρήνης· τὸ σχολεῖον τῆς ἦτο πηγὴ καθαρὰ ἡθικῆς καὶ ὁ ἐξαίρετος πληθυσμὸς τῆς παράδειγμα ἐνότητος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προβάλλῃ τις εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνδυμα τῶν ἀνδρῶν εἶναι ἡ κάπα διὰ τοὺς πτωχοὺς· ὁ ποδήρης χιτῶν (*habit à la longue*) μετὰ πελωρίου καλπακίου εἶναι τὸ τυπικὸν ἔνδυμα τῶν πλουσίων. Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας δὲν γνωρίζω πόθεν ἔλαβον τὸ ὑπόδειγμα, διὰ νὰ παραμορφωθῶν ὑπὸ τὴν μεταμφίεσιν, τὴν ὁποίαν

φέρουν. Ἐὰν ὁ ξένος ἐκπλήττεται ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν *dolmans*¹ μὲ τὴν οὐρὰν τῆς χελιδόνος, τὴν ἄτακτον κόμην καὶ τὸ μικρὸν φέσιον τῶν καταδίκων τῶν γαλεῶν, μὲ τὰ ὅποια αἱ κυρίαι τοῦ Πέραν νομίζουν ὅτι εἶναι αἱ χαριέσταται τοῦ κόσμου, διὰ τὰ σχηματίσθαι ἰδέαν τῶν σουρῶν, πρόπει τὰ ἴδη τὰς Μακεδονίδας τῆς Σιατίστης κεκαλυμμένας μὲ ἐπίστρωμα ὡς τῶν ἵππων ἐκ βελούδου μὲ σειρίτιν καὶ πεποικιλμένον μὲ μικρὰ τεμάχια ὑφάσματος, παριστάνοντα διάφορα πράγματα. Ἐνίοτε κινεζικὴ γέφυρα ἀποτελεῖ δλόκληρον τὴν ῥάχιν ἐνὸς τοιούτου ἐνδύματος, ἢ εἶναι κυπάρισσος, περὶπτερα ἢ ἄλλα πράγματα μεγάλων πάντοτε διαστάσεων, οὕτως ὥστε ἐν δένδρον καὶ μερικαὶ οἰκίαι ἐνδύουν καθὼς πρόπει μίαν κυρίαν· καὶ τὰ δικά μας παραβὰν (*paravents*) θὰ ἦσαν δι' αὐτὰς ὥραϊος στολισμός. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γυναικῶν τῶν Ἑβραίων κρύπτουσι τὰς κόμας μὲ κεφαλόδεσμον ἐκ μουσελίνης, φέροντα ἐπάνω τὴν βαρδαριωτικὴν μίτραν,² εἰς τὴν ὁποίαν προσάπτεται κόκκινον φέσιον ὑπὸ μορφὴν δικτυωτοῦ καλύμματος ἵππων, κεκοσμημένον μὲ τσεκίνια καὶ ἀθύρματα, τὸ ὁποῖον λίπτει ὑπεράνω τῆς ὁσφύος. Μὲ τὴν παραδόξον αὐτὴν σκεπὴν εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν εἶναι πολὺ κομψαί, διότι διαγωνίζονται ποῖα θὰ ἔχη τὸ μακρότερον κάλυμμα, εἶδον δὲ μερικάς, εἰς τὰς ὁποίας κατήρχετο μέχρι τῶν πτερνῶν. Ὅπως εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, αἱ Ἑλληνίδες δὲν νομίζουν ὅτι εἶναι στολισμέναι χωρὶς τὸ κοκκινάδι καὶ τὸ ἀσπράδι, μὲ τὰ ὅποια ἐπιχρῶν τὸν λαιμὸν καὶ τὸ πρόσωπον, ἀναμειγνύουσαι σιλπινὴν τινα ἀλοιφήν, ἢ ὁποία κάμνει ὥστε νὰ κατοπτρίζεται τις εἰς τὴν λάμπριν τῶν θελγήτρων των. Ἀνὰ τὰ τόσα θέλγητρά των διασπείρουν ὡς εἰς οὐρανὸν ἐν εἶδει μυιῶν ἀστέρας ἐκ μικρῶν φύλλων χρυσοῦ· δὲν ὑπάρχει δὲ μεγάλη κυρία, ἢ ὁποία νὰ μὴ ἔχη μεταξὺ τῶν ἐργαλείων τοῦ στολισμοῦ της, πλησίον εἰς τὰ δοχεῖα τοῦ ψιμνιδίου καὶ τοῦ κινναβάρεως, καὶ ἐν φυλλάδιον χρυσοῦ διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ προσώπου.

Εἰς ὅλην τὴν Μακεδονίαν ἐπαινοῦν τὰ γλυκύσματα τῆς Σιατίστης καὶ ἰδίᾳ τὶς πίτιες, εἶδος πλακοῦντος ἐκ φύλλων, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποσιέλουν μέχρι τῆς Ἡπείρου. Οἱ οἶνοι της ἐπίσης εἶναι ὀνομαστοὶ καὶ εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου οἱ ἄριστοι τῆς Μακεδονίας.

Ἡ ὑψηλότερα ὄροσειρά, ἀπέχουσα τρεῖς τέταρτα λεύγης πρὸς Α. Ν. Α. τῆς Σιατίστης, ὀνομάζεται Τσερβένα. Αἱ κοιλάδες της, πλούσιαι εἰς βοσκήν, εἶναι πληρεῖς ἐλάφων, δορκάδων, παντὸς εἶδους θηρυμάτων, ὡς καὶ ἐρυθρῶν περδίκων λεπτοῦ ἀρώματος. Πέραν τῆς πρώτης ταύτης γραμμῆς

¹ [Βραχὺς ἐπενδύτης τῶν οὐσάρων. Ἡ λ. συγγενὴς πρὸς τὴν τουρκικὴν *doulama* (= ντουλαμάς). Πιθανῶς ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τίς φέρελες, τῶν ὁποίων τὰ μανίκια ἐκρέμαντο ἐπὶ τῶν νώτων ὡς οὐρὰ χελιδόνος].

² Ἡ βαρδαριωτικὴ κόμωσις, καλουμένη ἄγγουρωτόν, ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῶν Περσῶν. Βλ. Κωδινόν, (κεφ. V. ἀρ. 53).

ἀναπτύσσεται ἡ τοῦ ὅρους Βουρῆνον, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ ὁποίου εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας λεύγης ἀπαντῶσι τὰ ἐρείπια ἑλληνικῆς πόλεως, ἣτις εἶναι, νομίζω, αἱ Γαλάθραι τοῦ Τζέτζου,¹ τὰς ὁποίας τοποθετεῖ ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ τὴν ὁποίαν, φρονῶ, οὐδεὶς ταξειδιώτης εἶδεν. Ἀνεχώρησα ἐκ τῶν ἐρειπίων τούτων, διὰ νὰ μετρήσω τὰς ἀποστάσεις μεταξὺ Βεντζίων καὶ Γαλέου, χωρίου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσε διὰ νὰ καθορίσω τὴν θέσιν μου.

Αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει ὁ Πουκεβίλλ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, εἶναι ἄξιαι προσοχῆς, διότι προέρχονται ἐξ ἐντοπίων παραδόσεων. Βεβαίως ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῆς πόλεως κατὰ τὸν IB' αἰῶνα εἶναι αὐθαίρετος εἰκασία, οὐδαμοῦ στηριζομένη, ἀλλ' ἡ παράδοσις ὅτι Βλάχοι ποιμένες ἦσαν οἱ κτίσται καὶ ἡ ὑπαρξὶς βλαχικῶν τοπωνυμίων εἶναι ἄξια προσοχῆς, αὐτὰ δὲ καθιστοῦν πιθανωτέραν τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ἐκ βλαχιμοῦ ἐτύμου.²

2

Ὁ Σιατιστεὺς καθηγητὴς Θεόδωρος Μανούσης κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς Παπαρηγόπουλος πρῶτος ἀνῆρσεν ἐπιστημονικῶς τὴν γνωστὴν περὶ τοῦ ἐκσλαυτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος θεωρίαν τοῦ Fallmerayer, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι πρὸ αὐτοῦ ὁ ἐκ Σιατίστης καταγόμενος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας Θεόδωρος Μανούσης ἐν τοῖς πανεπιστημιακοῖς αὐτοῦ μαθήμασιν ἡσχολήθη περὶ τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ ἀνῆρσεν ἐπίσης αὐτήν, ἄγνωστον ὅμως διὰ ποίων ἐπιχειρημάτων. Τὸ πρᾶγμα πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρτ Κορνηλίου Φέλτωνος (†1862), ὅστις δις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε θέσιν ἀπέναντι τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράυερ.

Οὗτος εἶχε γνωρίσει τὸν Φαλλεράυερ καὶ προσωπικῶς ἐκ συστάσεως τοῦ διασήμεν Γερμανοῦ καθηγητοῦ Thiersch, ἐν τούτοις δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὰς φαντασιοπληξίας αὐτοῦ. Ἴδου τί λέγει σχετικῶς.³

Ὁ πολυμαθὴς Προφῆσσωρ [Φαλλμεράυερ] υἱοθέτησε τὴν θεωρίαν ταύτην· καὶ ἐὰν τὰ γεγονότα δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς αὐτήν, τόσον τὸ

¹ Χαλάδρα, Τζέτζης.

² [Πρβλ. καὶ τὴν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευομένην πραγματείαν τοῦ Ἁγ. Τσοπανάκη περὶ τοῦ ἰδιώματος τῆς Σιατίστης, ἐν ᾗ ἀναγνώριζεται ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ ἰδιώματος βλαχική.—Σημ. τῆς διευθύνσεως].

³ Cornelius Felton, Greece ancient and modern. Boston 1867, τόμ. II, σ. 313 κέ.

χειρότερον διὰ τὰ γεγονότα Τὸ βιβλίον του ἐπροκάλεσεν ἤδη ἀπαντήσεις τινὰς ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπιδέξιν ξετίναγμα τῶν ἀσιτηρίκων ἀξιώσεων καὶ πολυαρίθμων ψευδοπαραστάσεων του ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Zinkeisen εἰς τὴν ἐξαίρετον περὶ Ἑλλάδος ἱστορίαν του. Τῇ ἀληθείᾳ ὅμως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσχωρήσῃ κανεὶς βαθέως εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας του, διὰ νὰ δείξῃ τὴν τελείαν ἀπάτην τῆς γνώμης τοῦ Φαλλμεράϋερ. Οἱ Σλαῦοι εἶναι φαιδριοὶ καὶ ξανθοὶ, ἔχουν δὲ κυανοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν σκοῦρα μαλλιά, καστανὸ χρῶμα καὶ σπινθηροβολοῦντας ὀφθαλμούς. Οἱ Σλαῦοι εἶναι φαρδοπρόσωποι, παχεῖς καὶ κᾶπως ἄκομφοι. Οἱ Ἕλληνες εἶναι εὐκαμπτοὶ, λιγνοί, εὐστροφοὶ καὶ χαρίεντες. Τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, ποὺ ἀποθαρμύζουμεν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα, ἐξακολουνθεῖ νὰ παράγῃ ἡ φύσις ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Αἱ διανοητικαὶ ποιότητες τῶν δύο φυλῶν εἶναι ὡσαύτως καταφανῶς διαφορετικαί. Ὁ Ἕλλην εἶναι ζωηρός, γρηγόρος εἰς τὴν ἀντίληψιν, ἐπιδέξιος, εὐφραδής, πολυπρόγμων, ἀνυπόμονος διὰ νευτερισμόν. Ὁ Σλαῦος βραδὺς καὶ ἀπαθής, δυσκόλως δὲ ἐγείρεται τὸ ἐνδιαφέρον του δι' ὅ,τιδήποτε δὲν ἀφορᾷ εἰς αὐτὸν ἀπ' εὐθείας. Ἐπὶ πλέον, ὅσον ταξιδεύεις ἀνά τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τοσοῦτον ἔρχεσαι ἀντιμέτωπος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μὲ ἀπογόνοις Σλαύων καὶ ἄλλων ξένων ἐποικιστῶν, κᾶποτε κατοικούντων ὁλόκληρον χωρίον μόνων. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχει μία συνοικία, κατωκισμένη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἐν χωρίον εἰς ἀπόστασιν ὀλιγωτέραν τῶν δέκα μιλίων ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἐνθα δὲν ἐννοοῦν τὴν ἐλληνικὴν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκλάβῃ ἐσφαλμένως ἀκόμη καὶ ὁ πλέον ἀπρόσεκτος παρατηρητὴς τὴν μίαν φυλὴν ἀντὶ τῆς ἄλλης εἴτε εἰς τὴν ἐμφάνισιν εἴτε εἰς τὴν ὁμιλίαν των ἢ καὶ εἰς τὰ διανοητικὰ χαρακτηριστικά των.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι Σλαῦοι, πῶς συμβαίνει, ὥστε, ἐνῶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ἀλλοτρίας φυλῆς, ὁμιλοῦν τὰς διαλέκτους τῶν φυλῶν ἐκείνων—ἀλβανικὴν καὶ ἄλλας παρομοίας—ἢ πλειονότης τοῦ λαοῦ ὁμιλεῖ μόνον τὴν ἐλληνικὴν; Πῶς ἤχθησαν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης καὶ τὴν υἱοθέτησιν τῆς γλώσσης τῆς φυλῆς ἀκριβῶς ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐξωλόθρευσαν τελείως; Διὰ τὴν δὲν ἐγκατέλειψαν καὶ οἱ ἰδιοὶ μας πρόγονοι τὴν ἣν ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν γλώσσαν καὶ δὲν υἱοθέτησαν τὰς πολυσυλλάβους καὶ γραφικωτάτας διαλέκτους τῶν *Pequots* καὶ τῶν *Narragansetts*.¹ Ἡ μία ἀνταλλαγὴ θὰ ἦτο τόσο λογικὴ, ὅσον περὶπου καὶ ἡ ἄλλη. Κατόπιν προηγουμένης μελέτης καὶ προσφάτου παρατηρήσεως εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι Ἕλληνες, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν προγόνων των. Χαρακτηριστικὸν μερικῶν θεωρητικῶν εἶναι, ἀφ' οὗ υἱοθετήσουν μίαν ἀλλόκοτον ἀποψιν, νὰ περ-

¹ [Φυλῶν Ἐρυθροδέσμων τῆς Ἀμερικῆς.]

βάλλουν κάθε τι, πού είναι εὐνοϊκὸν πρὸς αὐτήν, καὶ νὰ μὴ θέλουν νὰ ἴδουν τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ἀντίκεινται πρὸς αὐτήν. Δὲν πρόκειται νὰ κατηγορήσω τὸν Φαλλμεράδερ ἐπὶ κακοπιστίᾳ, πρέπει ὅμως νὰ σκεφθῶ ὅτι ὁ σλανϊκὸς ζῆλός του ὑπερέβη τὴν δξυδέρκειαν καὶ τὴν πολυμάθειάν του.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Προφέσσωρος [Φαλλμεράδερ] ἐδέχθη ἀσμένως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας, ὅστις θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς φυσικὸν ἀρχηγὸν ὅλων τῶν σλανϊκῶν φυλῶν. Λέγεται ὅτι ἐπαρρησιοφόρησε τὸν Προφέσσωρα Φαλλμεράδερ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὸν ἐκσταντισμὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὑπάρχουν μερικὰ σημεῖα συμπαθείας μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία εἶναι ἡ κρατοῦσα ἐκκλησία τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἐχθρὸς τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἀντίκειται καθολοκληρίᾳ εἰς τὰ δεσποτικὰ ἀποφθέγματα εἰς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Μολονότι μέρος τῶν πλέον φανατικῶν ἱερέων δυνατὸν ν' ἀποκλίνουν εὐμενῶς πρὸς τὴν ρωσικὴν ἐπιρροήν, τὸ πλεον περρωτισμένον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὴν ἀποστρέφεται. Ἡ προσδοκία τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν χάριν τοῦ ρωσικοῦ ζυγοῦ. Ἀναστενάζουν δι' ἐλευθερίαν καὶ ὄχι διὰ δουλείαν, τὴν ὁποίαν ἐγεύθησαν ἀρκετά. Βαθυτάτη ἀγανάκτησις συνοδεύει τὰ ἐναντίον τοῦ τελευταίου αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων. Δὲν θὰ ἡγγυώμην διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Προφέσσωρος εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς ἓν μάθημα, τὸ ὅποιον παρηκολούθησα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν,¹ ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, πολὺ εὐφραδὴς ὅσον καὶ φλογερὸς Ἕλλην, ἐπελήφθη τοῦ θέματος τούτου. Τὸ ἀκροατήριόν του συνίστατο ἀπὸ διακοσίους περίπου νέους ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πλήρη ἀγανακτήσεως σχόλιά του διὰ τὸν πολυμαθὴ Γερμανόν, τὸν διαβόητον μισέλληνα, ὅπως τὸν ἐστιγμάτισε, ἐγένοντο δεκτὰ μὲ βαθυτάτην αἰσθησιν. Ἐκάθηντο μὲ τοὺς ρώθωνάς των ἐν διαστολῇ καὶ μὲ ἀστραποβολοῦντας ὀφθαλμούς, μεγαλοπρεπῆς εἰκὼν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν μανιώδει διεγέρσει ὡς ἐκ τῆς κατηγορίας ἐπὶ βαρβάρῳ καταγωγῇ. «Εἶναι ἀληθές, εἶπεν ὁ εὐφραδὴς καθηγητὴς, ὅτι ἡ παλιόροια τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν διεχύθη ὡς κατακλυσμὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, γεμίζουσα μὲ τὰ πλημμυρίζοντα γιγαντιαῖα κύματά της τὰς ὠραίας πεδιάδας καὶ τὰς εὐφόρους κοιλάδας μας. Οἱ Ἕλληνες κατέφυγον εἰς τὰς τετειχισμένας πόλεις των καὶ τὰ ὄρεϊνὰ ὄχυράματα. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ὕδωρ κατεκάθισε καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀνεφάνη καὶ πάλιν. Οἱ τέως κάτοικοι τοῦ κατῆλθον ἐκ τῶν ὄρεων, ἐφ' ὅσον ἡ παλιόροια ἀπεσύρετο, ἐπανέλαβον τὰς ἀρχαίας χώρας των καὶ ἀνφοκοδόμησαν ἐκ νέου τὰς καταστραφείσας κατοικίας των. Τετραμι-

¹ Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1853 ἢ ἀρχὰς τοῦ 1854.

σθείσης τῆς βασιλείας τῶν βαρβάρων, ἡ Ἑλλάς ἦτο καὶ πάλιν ἡ ἰδία.»
Τοῖς ἢ τετράκις παρατεταμένα χειροκροτήματα ἐκάλυψαν τὸ τέλος τοῦ
μαθήματος τοῦ προφέσσωρος Μανούση, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβον καὶ ἐγὼ
μέρος ὀλοψύχως. Δὲν ἠδυνήθην ν' ἀποφύγω κατόπιν τὴν σκέψιν : ὅποιον
μοναδικὸν σχόλιον ἐπὶ τῆς γερμανικῆς ἀνθελληνικῆς θεωρίας ἀντεπροσώ-
πευεν ἡ σκηρὴ ἐκείνη ! « Ἑλλήν » καθηγητῆς ἐλληνικοῦ πανεπιστημίου διδά-
σκων διακοσίους Ἑλληνας ἐλλήνισι δτι οἱ Ἑλληνες ἦσαν Ἑλληνες
καὶ ὄχι Σλαῦοι.»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΓ. ΤΟΖΗΣ